

Kovács Kálmán:

Kovács Kálmán
magyar nyelvvel
Kovács Kálmán

A magyarországi népbíróságok történetének egy-egy kérdése

I. A háborús bűnösség problematikájának kialakulása hazai és nemzetközi viszonylatban

A népbíróságok, mint rendkívüli különbíróóságok intézménye a II. világ-háború vége felé, illetve e háború befejezése után jött létre egy sor, a fasizmus embertelen uralma alól felszabadult országban, köztük hazánkban is. – Nálunk a népbíróságok felállítására, mint ismeretes, a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 25-én kibocsátott rendelete alapján került sor, azzal – a többi államokéhoz hasonló – céllal, hogy egyrészt az ország romlásáért felelős háborús bűnösöket és a népellenes bűncselekmények elkövetőit törvényes keretek között felelősségre vonják, másrészt pedig hogy az ország demokratikus újjáépítésének biztosítása érdekében a maguk eszközeivel lehetőleg elejét vegyék új, hasonló bűncselekmények elkövetésének.

A háborús bűnösség fogalmával s az igazságtalan háború kirobbantásáért és bűnös, embertelen folytatásáért felelős személyek bíróság elé állítására irányuló törekvésekkel azonban már évtizedekkel korábban, közvetlenül az I. világháború után találkozunk, mind hazai, mind nemzetközi vonatkozásban.

Magyarországon a Károlyi Mihály vezette polgári demokratikus forradalom állama 1919. március 1-én törvényt is alkotott (XXIII. néptörvény) „a háborúval kapcsolatban felelős személyek elleni eljárás előkészítéséről”. A felelősségre vonásra azonban a Károlyi-féle Népköztársaság néhány hét múlva bekövetkezett megszűnése miatt nem került sor.

Nemzetközi viszonylatban az 1919. június 29-én aláírt versailles-i békeszerződés (227-231. cikkek) a háború törvényeivel és szokásaival ellenkező cselekményeket nemzetközi deliktumokká nyilvánította,¹ intézkedett a háborús bűnösök kiadatásáról és bíróság elé állításáról. II. Vilmost a szövetséges és társult hatalmak vád alá helyezték „a nemzetközi erkölcs és a szerződés szentsége ellen elkövetett legsúlyosabb támadás miatt”. A volt német császár fölött – akinek a kiadatását azonban Hollandia megtagadta – az említett hatalmak képviselőiből álló, öttagú nemzetközi törvényszéknek kellett volna ítélnie. – A különjegyzékben felsorolt 896 német háborús bűnös elleni eljárásra a joghatóságot Németországnak engedték át. A Lipcsében összeült német bíróság azonban a közel kilencszáz háborús bűnös közül mindössze hat (!) személy ellen hozott

¹ Zsigmond László: A német imperializmus és militarizmus újjáéledésének gazdasági és nemzetközi tényezői, Bp. 1961. II. o., továbbá: Szabó Imre: A nürnbergi per és a nemzetközi büntetőjog, Bp. 1946. 7. o., valamint Buza László: A deliktum fogalma a nemzetközi büntetőjogban, Kolozsvár, 1942. 8. o.

marasztaló ítéletet s a kiszabott legsúlyosabb büntetés is csupán két évi szabadságvesztés volt.²

A versaillesi szerződés fent említett rendelkezései tehát lényegében papíron maradtak. A győztes hatalmak politikusainak mindinkább az volt már a fő gondjuk, hogy Európa-szerte elnyomják a népeknek a négyéves imperialista háború szenvedései után újult erővel kibontakozó forradalmi harcait. – A két háború között pedig az egész probléma szinte feledésbe merült. Ahogyan távolodtak az időben az első világháború eseményei, az imperialista hatalmak politikája úgy vált egyre nyíltabban elnézővé a porosz militarizmus iránt, arra számítva, hogy Németország növekvő katonai hatalmát majd felhasználhatják a Szovjetunió, a szocializmus országa ellen. –

A *második világháború idején* azonban ismét, most már sokszoros súllyal jelentkezett a háborús bűnösség kérdése politikai és jogi vonatkozásban egyaránt. A civilizált nemzetek addigi történelme során ismeretlen jellegű és méretű azon bűncselekmények ugyanis, amelyeket a német nácik, valamint szövetségeseik, továbbá az átmenetileg leigázott országokban levő fasiszta és kollaboráns cinkosai elkövettek, szinte az egész világ közvéleményét megrendítették. Természetes tehát, hogy a népek, elsősorban a nácizmussal fegyveres harcban álló s az agresszió áldozatául esett országok népei és kormányai már korán felvetették és a háború egész folyamán napirenden tartották a háborús bűnösség kérdését, hangoztatták – a nácizmus katonai szétzúzása mellett – a háborús bűnösök felelősségre vonásának feltétlen szükségességét.

E feladat megoldását nem csupán az egyes államok belső ügyeként kezelték, hanem úgy tekintették, mint valamennyi állam és nép közös ügyét, az emberi jogok helyreállításának és biztosításának, az eljövendő békének egyik alapvető zálogát.³

A csehszlovák, a lengyel, az angol és a francia kormány már 1940-ben felemelte szavát a náci fasisztáknak Lengyelországban és Csehszlovákiában véghezvitt büntetési ellen.⁴ A Szovjetunió 1941. november 25-én, majd 1942. április 27-én jegyzéket intézett valamennyi kormányhoz, amellyel diplomáciai kapcsolatban állott, hangsúlyozva, hogy a hitleri rezsim és cinkosai nem fogják elkerülni a szigorú felelősségre vonást és a megérdemelt büntetést a szabadság szerető népek ellen elkövetett gaztetteikért.⁵

A hitleri Németország által megszállt kilenc állam képviselőinek 1942. január 13-án Londonban megtartott konferenciája egyik legfontosabb jövőbeni feladatként a háborús bűnösök jogi eszközökkel történő megbüntetését jelölte meg. Ezt a határozatot („Szövetségi Nyilatkozat”) a Szovjetunió, Anglia és az Egyesült Államok kormányai megerősítették.⁶ A kegyetlenkedésekért való felelősségre vonásról szóló, 1943. november 1-i moszkvai deklarációban pedig a három nagyhatalom 32 állam nevében kijelentette, hogy a háborús bűnösöket vissza kell szállítani oda, ahol bűncselekményeiket elkövették, hogy „a felszabadult

² Csánk Béla: Nürnberg és Belsen. Népbírósi Közlöny, 1946. évi 29. sz. 14. o. l. továbbá: A. N. Trajnyin: A béke védelme az emberiség elleni bűncselekmények ellen. Moszkva, 1956. 247-249. old. (oroszul).

³ Vö. J. Lekschas: Der Nürnberger Prozess-Mahnung u. Verpflichtung, Neue Justiz, 1965. 24. sz.

⁴ Vermes Miklós: A háborús bűnösök elleni perek Nyugat-Németországban. Jogtudományi Közlöny (továbbiakban: J. K.) 1959. 2-3. sz. 112. o.

⁵ Trajnyin, i. m. 243. o.

⁶ Vö. Telford Taylor: Die Nürnberger Prozesse. Europa Verlag, Zürich, 1950., 11-12. o.

országok törvényei szerint vonhassák őket felelősségre és ítélezhessenek feletük”.⁷ Külön kérdésként kezeli a nyilatkozat a háborús főbűnösök ügyét, „akiknek bűne nem egy meghatározott földrajzi helyhez kapcsolódik, és akiket a szövetségesek kormányainak közös elhatározása alapján fognak megbüntetni”.

A moszkvai nyilatkozat elveit megismétli többek között a krími kommuniké [1945. febr. 5.], a potsdami egyezmény⁸ [1945. aug. 2.], majd a négy nagyhatalomnak ugyanazon év augusztus 8-án Londonban megkötött egyezménye. Ez utóbbi elrendeli a háborús főbűnösök elleni bünvádi eljárás lefolytatására nemzetközi katonai törvényszék felállítását (a későbbi „nürnbergi törvényszék”), amelybe a bírákat és a vádképviselőt tagjait (fővádlók) a négy nagyhatalom jelöli ki. A háborús bűnösök tekintetében továbbra is fenntartja azt az álláspontot, hogy ezeknek ügyeiben annak az országnak bíróságai (Németországban pedig az ún. megszállási bíróságok) illetékesek, amelynek területén a cselekményt elkövették. Ezek a bíróságok saját államuk törvényei szerint járnak el.⁹ – Az, hogy a felelősségre vonás ügye – ellentétben az I. világháborút követő évekkel – most nem sikkadhatott el, mindenekelőtt a Szovjetunió szilárd, következetes magatartásának volt köszönhető. –

A londoni egyezmény megkötése időpontját jóval megelőzve megindult – nem nemzetközi keretekben, hanem a fasiszta uralom alól felszabadult egyes országokon belül – a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonása Európának mind a nyugati, mind a keleti államaiban. A népi demokratikus fejlődés útjára lépő országok legtöbbszörében, így Bulgáriában, Magyarországon, Csehszlovákiában, Romániában erre a feladatra külön, ún. népbíróságokat állítottak fel. Ezek a népi bíróságok általában éppen úgy az antifasiszta népfrontokba, koalíciókba tömörült demokratikus erők széles társadalmi bázisán jöttek létre, mint pl. a nemzeti bizottságok és más népi szervek. S minthogy az említett országokban a társadalmi és politikai helyzet lényegileg, alapvonásait tekintve hasonló volt, a népbírósági intézmények felépítése, működése s az ezekre vonatkozó jogszabályok sok hasonló vonást mutatnak. Az eltérések, az egyes államok népbíráskodásának sajátos színe, specifikuma, elsősorban abból származóan adódnak, hogy a háború során, illetve azt követően egy-egy országban hogyan alakultak a politikai erőviszonyok.¹⁰

Nem tekinthetjük feladatunknak, hogy e tanulmány keretében az egyes népi demokráciák népbíráskodásának alakulását, akár csak vázlatosan is, vizsgálat tárgyává tegyük.¹¹ A következőkben csupán a magyarországi népbíróságok kialakulásának, szervezetének és működésének néhány kérdésével kívánunk foglalkozni.

⁷ Egyesült Nemzetek Alapokmánya. Gergely Rt. Bp. 1947. (a továbbiakban: „Alapokmány”) 119. o.

⁸ „Alapokmány”, 182. o.

⁹ L. erre Szabó Imre: A nürnbergi per és a nemzetközi büntetőjog. Bp. 1946. 12–13. és 44. o.

¹⁰ Szabó Imre: A népbíráskodás időszzerű kérdései, Fórum, 1947. I. sz. (továbbiakban: Szabó Imre, i. m.), 54. o.

¹¹ Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország és Románia népbíráskodásának vázlatos áttekintését lásd: Kálmán Kovács: L' institution des tribunaux du peuple... en Hongrie. Acta facultatis iuridicae universitatis Comenianae, Bratislava, 1966. (Sajtó alatt.)

II. A népbíráskodás bevezetésének előzményei Magyarországon

A háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonása iránti követelés hazánkban – legálisan – először az országnak a Szovjetunió hadserege által már felszabadított területein, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontnak a kommuniszták által kidolgozott programjában jutott nyilvánosságra. A felszabadult ország-részek akkori központjában, Szegeden 1944. december 2-án elfogadott program hangsúlyozza: „A hazaárulókat, a háborús bűnösöket le kell tartóztatni és átadni az erre a célra létesítendő népbíróságoknak. Vagyonukat el kell kobozni.”¹²

A sorra felszabaduló magyar városok és falvak dolgozó népe, amely a 25 éven át tartó Horthy-fasizmus, a háború, a német megszállás, majd a Szálasi-féle terrorista rémuralom idején annyit szenvedett, egyre erőteljesebben követelte szenvedése okozóinak és a magyar népet ért történelmi katasztrófa előidézőinek népbíróságok által történő haladéktalan felelősségre vonását.¹³

Különösen jelentős volt e tekintetben a szegedi szabad szakszervezetek 1944. december 11-i összehozott ülése, amely a Nemzeti Bizottsághoz fordult a népbíróság sürgős felállítására. A szakszervezetek e konkrét kezdeményezését a szegedi ügyészségnek az a – nagy felháborodást keltő – végzése váltotta ki, amellyel két szegedi nyilas-vezető ellen megszüntette az eljárást azzal az indokkal, hogy a Szálasi-párt parlamenti képvisellel rendelkező párt volt, annak célkitűzései között nem szerepelt a társadalmi rend erőszakkal való felforgatása, s az a tény, hogy a gyanúsítottak a nyilaskeresztes pártban helyi vezetői tevékenységet fejtettek ki, bűncselekmény tényálladékát nem meríti ki. A Nemzeti Bizottság december 13-i ülésén „a Függetlenségi Front programjának megfelelően és a mind szélesebb körben megnyilvánuló népakaratnak is eleget téve” határozatot hozott a szegedi népbíróság felállításáról és elrendelte annak sürgős megalakítását.¹⁴

Rövidesen, 1945. január 4-én meg is jelent a szegedi Nemzeti Bizottság rendelete,¹⁵ amelyben „a háborús bűnösök, a nyilas, fasiszta és németbarát elemek által a múltban elkövetett vagy a *jövőben elkövetendő* bűnöknek, az épülő demokratikus Magyarország társadalmi, gazdasági és politikai rendjére káros” cselekményeknek megtorlására „népbíróságot állít fel”. – Figyelmet érdemel,

¹² Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programja. I. rész. 2. pont. (Délmagyarország, 1944. dec. 3. sz.)

¹³ Pl. Hajdúsámson dolgozóinak 1944. dec. 17-én tartott népgyűlése (Néplap, 1944. dec. 20. szám); a szegedi Szakszervezeti Bizottság határozata (Délmagyarország, 1944. dec. 13. sz.) és egy sor Nemzeti Bizottság állásfoglalása stb.

¹⁴ *Nemes Dezső*: Magyarország felszabadulása. Bp. 1960. 193–195. o., 1. továbbá: Délmagyarország 1944. dec. 8., 10., 13., és 14. sz. és legújabban *Ruszoly József*: A szegedi nemzeti bizottság történetéhez (1944–45) [kézirat].

¹⁵ A nemzetgyűlés és a kormány megalakulásáig, sőt egy ideig még azután is, a Nemzeti Bizottságok, mint helyi forradalmi-hatalmi szervek egy-egy városban, vagy községben az élet szinte minden területére kiterjedő hatáskört gyakoroltak, jogi normákat, rendeleteket is alkottak. – A szegedi N. B. rendeletének teljes szövegét közli és kommentálja a Néplap 1945. jan. 9. száma. – Említést érdemel, hogy a Miskolci Nemzeti Bizottság 1945. január 2-i ülésén részletes eljárási szabályokat is tartalmazó határozatot hozott a hét tagú „néptörvényszék” felállításáról (Miskolci ÁL. Miskolci NB. 1945. jan. 2-i ülésének jkve, 24/1945. sz. melléklet); a gyulai NB. január 13-án intézkedett a népbíróság létrehozásáról. „Kijelölte a népbíróságba küldendő személyeket, gondoskodott a szakbírák és népügyészek kiválasztásáról”. (*Balázs Béla*: Népmozgalom és nemzeti bizottságok, Bp. 1961. 102. l.).

hogy a Néplap, amely az időközben megalakult kormány székhelyén, Debrecenben jelent meg, a szegedi Nemzeti Bizottság rendeletét kommentálva épp azt emeli ki: a felállítandó népbíróság „nemcsak megbünteti a múlt bűnöseit, hanem a *jövő felépítésének békéjét is biztosítja*”.

A lap helyesen tükrözi a magyar dolgozó nép többségének véleményét, amely a népbíróságoktól, a megtorláson kívül, kezdettől fogva a béke és a demokratikus rend védelmét és megszilárdítását várta.

A népbíráskodással kapcsolatos első magyarországi jogszabály, a szegedi Nemzeti Bizottságnak ma már jogtörténeti emlék és érdekesség számba menő, úttörő jellegű népbírósági „rendelete” 11 §-ból áll. E rendelet szerint a kilenc tagú helyi népbíróság elnökét, helyettesét és népbíráit, valamint a két népügyészt, a szegedi Nemzeti Bizottság nevezi ki, egyévi időtartamra, s ezek fegyelmi tekintetben a Nemzeti Bizottság hatásköre alá tartoznak. A népbíróság egy tanácsvezető elnökből (aki a népbíróság elnöke vagy helyettese) és négy népbíróból álló tanácsban jár el, szótöbbséggel hoz ítéletet, gyorsított eljárással. A népbíróság a szegedi Nemzeti Bizottság „Igazságügyi Tanácsa” által eléje utalt ügyekben ítélezik. Megbízott védő hiányában a népbíróság hivatalból rendel ki védőt. – A népbíróság a következő büntetési nemeket alkalmazhatja: határozott vagy határozatlan időtartamú *internálás*, börtön, fegyház, valamint halálbüntetés. 3 évet meghaladó szabadságvesztés esetén a bíróság köteles vagyonelkobzást kimondani. Az ítélet ellen *fellebbezésnek helye nincs*. A kegyelmezés joga¹⁶ a szegedi Nemzeti Bizottság plénumát illeti meg, amely 48 órán belül, szótöbbséggel hoz határozatot. –

A szegedi Nemzeti Bizottság népbírósága ugyan gyakorlatilag nem kezdte meg ítélező tevékenységét, de a felállításáról szóló rendeletnek – minden fogyatékosága, hézagos volta ellenére – akkor nagy volt a jelentősége. Az antifasiszta, demokratikus népi erőknek ez az alulról jövő konkrét és határozott kezdeményezése ugyanis komoly segítséget nyújtott az időközben Debrecenben megalakult Ideiglenes Kormány következetesen progresszív elemei számára, hogy a kormány jobbszárnyának halogató magatartásával szemben kiharcolják a népbíróságokra vonatkozó kormányrendelet mielőbbi megszületését és a fasiszta bűnözők felelősségre vonásának országos méretű megindulását.

Ez a kérdés a *nemzetgyűlésben* is nagy nyomatékkal kapott hangot. A Debrecenben összeült Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 22-i ülésén a Magyar Kommunista Párt szónoka üdvözölte a nép mélyéről jövő kezdeményezéseket, így a szegedi Nemzeti Bizottságnak a népbíróság felállítására vonatkozó határozatát,¹⁷ s az igazság, a nép jogtudata és a magyar demokrácia államérdeke szempontjából egyaránt parancsoló szükségletként jelölte meg, hogy „azok, akik a magyar hazát – 30 ezüst márkánál olcsóbban – eladták a német hódítóknak”, mielőbb elvegyék méltó büntetésüket. „Most már magának a kormánynak kell kézbe vennie a hazaárulók feletti ítélezésre hivatott demokratikus népbíróságok szervezését”, szögezte le a szónok pártja álláspontját, idéz-

¹⁶ Révai József: Kellenek-e Nemzeti Bizottságok és mire? c. cikkében helyesli a szegedi kezdeményezést, de fellép pl. a kegyelmezési jog NB általi gyakorlása ellen. Délmagyarország, 1945. jan. 14. sz.

¹⁷ Itt természetesen még nem a Nemzeti Bizottság rendeletére, hanem az 1944. december 13-i határozatára történik utalás.

ve Petöfi: A Nemzethez c. versének híres sorait: „Könnyű banni külső ellenekkel, ha kivesznek a belső bitangok.”¹⁸

A Nemzetgyűlés ugyanezen ülésén határozattá emelt nyilatkozatában a kormány kijelentette, hogy meg fogja tisztítani az állami szerveket a nyilasoktól és egyéb németbérencektől, s felelősségre vonja a hazaárulókat.¹⁹

A következő momentumot a népbíráskodás megvalósulásához vezető úton a Szövetséges Hatalmak és Magyarország között 1945. január 20-án Moszkvában megkötött *Fegyverszüneti Egyezmény*²⁰ jelentette. Az egyezmény 14. pontja értelmében „Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, bíróság elé állításában és az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában.”

Néhány nappal a fegyverszüneti egyezmény aláírását követően, 1945. január 25-én az *Ideiglenes Kormány* – a Nemzetgyűléstől kapott felhatalmazásra hivatkozással – kibocsátotta első rendeletét (81/1945. M.E. sz. rendelet) a népbíráskodásról. Ez a 68 §-ból álló terjedelmes jogszabály, amely február hó 5-én lépett hatályba, részletesen szabályozta a népbíráskodással kapcsolatos kérdéseket. A rendelet, mint látni fogjuk, messze túlment a fegyverszüneti egyezményben vállalt kereteken. –

De nem lesz talán érdektelen, ha – mielőtt a rendelet létrejöttének körülményeit és magát a jogszabályt vizsgálat alá vennénk – közbevetőleg megemlítjük, hogy az 1945. január 18-án felszabadult Pesten a Nemzeti Bizottság január 28-i határozatával, illetve január 30-i írásbeli utasításával,²¹ – még a népbíráskodásról szóló kormányrendelet hatálybalépése előtt – forradalmi bírósággént²² felállította a Budapesti Népbíróságot (Néptörvényszéket), kinevezte a Népbíróság elnökét és felhívta a demokratikus pártokat, hogy ülnökként egy-egy tagot küldjenek a bíróságba. Népügyészség még nem került felállításra, a vádat a közvádló és a „népvádló” képviselte,²³ a Nemzeti Bizottság felhatalmazása alapján. – Bár Budán még tomboltak a harcok, Pesten megkezdődött a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonása. A Népbíróság elnökéből és a demokratikus pártok²⁴ által delegált 4 ülnökből álló ítélőtanács a február 3-án tartott nyilvános főtárgyaláson egy horthysta ezredparancsnok vezérőrnagyot és két beosztott altisztjét,²⁵ az egyik különleges (büntető) munkásszázad tagjai ellen társtettesi minőségben elkövetett 124 rendbeli gyilkosság büntette miatt,

¹⁸ Révai József felszólalása. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója (továbbiakban: Id. Ngy. N. 21. o.)

¹⁹ Id. Ngy. N. 19. o.

²⁰ Az egyezmény szövege a Magyar Közlöny 1945. március 17-i számában jelent meg.
²¹ Fővárosi Levéltár BNB J. K. 1945. jan. 28., továbbá: BNB. A Bp.-i Népbíróság megszerzése 1945. jelz. iratcsomó (a Népbíróság elnökének, dr. Major Ákosnak felterjesztése a Nemz. Biz.-hoz.) A Budapesti Nemzeti Bizottságnak a népbíróság felállításával kapcsolatos tevékenységére I. legújabbban: *Csizmadia Andor: A nemzeti bizottságok állami tevékenysége; III. fejt. [sajtó alatt].*

²² Major Ákos: Ítélt a nép. A szabadság hajnalán; a Párttörténeti Intézet tanulmánykötete, 1965. 365. o.

²³ A „népvádló”-ra I. a Szabadság 1945. febr. 4. számát. A közvádlót jan. 21-én nevezte ki a NB. (Föv. Levélt., BNB IV/4 – 1945. sz.)

²⁴ A Bp.-i Nemz. Biz.-ban ekkor még csak 4 párt vett részt: Kommunista, Szoc. dem., Kisgazda- és Paraszt Párt (I. Föv. Levélt. BNB. J. K. 1945. jan. 28. I. sz. Jkv. 2. és 7. pont.)

²⁵ Haynal Alajos vezérőrnagyot, Rotyits Péter t. főtörzsőrmestert és Szívós Sándor t. szakaszvezetőt.

halálra ítélte. A népbíróságok az eljárást általában a Bp. szerint folytatta le, de jogorvoslat kizárásával, a büntetés kiszabásánál pedig a Btk. (1878: V. tc.) és a Katonai Büntetőtörvénykönyv (1930: II. tc.) megfelelő szakaszait (Btk. 70., 278. és 289. §; Ktbtk. 22. § 1. pontja) alkalmazta, minthogy a Nemzeti Bizottság a népbíráskodásra vonatkozóan nem alkotott sem eljárási, sem anyagi büntető jogszabályt. Az ítéletet, miután azt a Budapesti Nemzeti Bizottság „megerősítette”,²⁶ két elítélten nyilvánosan, az Oktogon téren végre is hajtották. A harmadik vádlottat, a vezérőrnagyot ugyanis, aki az eljárás megindulása előtt a fasiszta Németországba szökött, távollétében ítélték el.²⁷

A fentiekkel azt a tényt kívántuk dokumentálni, hogy egyes népi szervek nemcsak a kodifikáció terén (szegedi Nemzeti Bizottság), hanem a bűnösök felelősségre vonásának gyakorlati megindításában is előtte jártak a kormány intézkedéseinek.

III. A népbíráskodásról szóló kormányrendelet létrejöttének körülményei

Ami a népbíráskodásról szóló első kormányrendelet létrejöttének körülményeit illeti, előre kell bocsátanunk, hogy a jogszabály szerkesztőinek nem volt könnyű a dolguk. Az akkori nehézségeket e sorok írója is tanúsíthatja, aki mint viszonylag fiatal, alig harminc éves kommunista jogász, a politikai államtitkár feladatát kellett, hogy ellássa egy jobboldali – szociáldemokrata – igazságügy-miniszter, a régi ügyvédi rutinnal rendelkező Valentiny Ágoston mellett. – A csak pár hete szervezkedő új Igazságügyminisztérium apparátusát Debrecenben 1945 januárjában mindössze néhány, többségében haladó szellemű jogász alkotta, akik azelőtt minisztériumban soha nem dolgoztak, s kodifikációs tapasztalatokkal egyáltalán nem rendelkeztek. Külföldi példákra sem támaszkodhattak, mert ott általában csak később hoztak létre népbíróságokat. A hadműveletek miatt a világtól szinte elzárt Debrecenbe egyedül a Bulgáriában már működő népbíróságok *bíre* jutott el, de sem a jogszabályt, sem a bíróság szervezetét és működését nem ismerték. Csupán hallomásból, a Szövetséges Hatalmak rádióinak annak idején még illegálisan hallgatott adásai révén volt valamelyes értesülésük a londoni konferencia (1942), a moszkvai nyilatkozat (1943) stb. alapelveiről a háborús bűnösök vonatkozásában. – A debreceni kodifikátorok tehát a „népbíráskodás megteremtésekor alig támaszkodhattak másra, mint a saját elképzeléseikre”²⁸ és a néptömegek antifasiszta felfogású részének kívánságára, a népi szervek alulról jövő kezdeményezéseire s természetesen a haladó erők, mindezekelőtt a Kommunista Párt politikai irányvonalára. –

²⁶ Az állam új központi szervei ekkor még, egészen április hó közepéig, Debrecenben működtek.

²⁷ Az eljárás iratanyagát és a bíróság ítéletét közli *Kossa István*: Dunától a Donig. Bp. Athenaeum, év nélkül, 307–341. o.

²⁸ *Szabó Imre*, i.m. 54. o.; I. továbbá: *Szalai Sándor*: Ítélt a magyar nép! A magyar háborús bűnösök tanulságai. Bp. 1946. 29. o. – A népi szervek kezdeményezései között a már említett „szegedi rendelet”-en kívül különösen a Debreceni Nemzeti Bizottság január 16-i ülésének vitáját és határozatát (Debreceni ÁL. Debreceni NB. 1945. január 15-i ülésének jkve, valamint: *Néplap*, 1945. január 16-i sz.) kell kiemelnünk, amely gondolatébresztő szempontokat adott az Igazságügyminisztérium kodifikátorai számára.

A népbírósi rendelet és az annak értelmében felállításra kerülő népbíróságok jellegét azonban természetesen nem a fent említett szubjektív okok határozták meg, hanem azoknál sokkal fontosabb, alapvető tényezők: az országban akkor fennálló politikai helyzet, a tényleges osztály-erőviszonyok. A népbírászkodás Magyarországon a népi demokratikus forradalom kezdeti szakaszában született meg. A hatalom részesévé és fő tényezőjévé vált munkásosztály ebben az időszakban még – a hitleristák és a velük szövetséges magyarországi fasiszták elleni fegyveres harc megindítása, valamint a demokratikus átalakulás kibontakoztatása érdekében – számított az egész parasztág, a kispolgárság, sőt a burzsoázia fasisztaellenes részének szövetségére, illetve semlegességére. Továbbá, minthogy a háború még folyt, s az ország nagy része a fasiszták kezén volt, a munkásosztály, a forradalmi erők hajlandók voltak együttműködni olyan volt horthysta politikusokkal és tábornokokkal is, akik legalább a háború utolsó szakaszában szembefordultak a német és a magyar fasisztákkal. – Az említett osztályok és rétegek tehát az antifasiszta, imperialistaellenes és antifeudális „nemzeti összefogás” idején, a koalíciós kormányzás periódusában, szintén részesei voltak az új, lényegileg népi demokratikus hatalomnak (nemzetgyűlés, kormány stb.). Ilyen körülmények között és a politikai erőviszonyok folytán természetesen nem lehetett célul kitűzni a szocialista forradalom feladatainak közvetlen megvalósítását. Így nem történhetett meg a régi államgépezet s azon belül az igazságszolgáltatási apparátus azonnali, teljes szétzúzása és minden téren újjal történő helyettesítése sem.

Ennek ellenére, a hatalomban részt vevő következetesen progresszív erők, a kommunisták vezetésével, az államélet szinte minden területén már kezdettől fogva sorozatosan, sokszor kemény politikai harc árán kivívták egy sereg új, többnyire persze átmeneti jellegű forma létrehozását is. Ezek az új formák az államgépezetben olykor egy ideig párhuzamosan existáltak, együtt éltek a régivel, a „hagyományossal”, de a helyenként egyelőre megmaradó régi keretek is – a társadalmi és politikai küzdelmek eredményeként, valamint az új formák példája és hatása segítségével fokozatosan új tartalommal telítődtek meg, s az új tartalom végül is szétfeszítette az ideiglenes továbbélő régi kereteket és megszülettek ezeken a területeken is az állami mechanizmus új, immár szocialista formái.²⁹

Lényegileg a fent vázolt folyamat zajlott le a törvénykezési szervezet vonatkozásában is. A népbírászkodást életre hívó jogszabály a magyar népbíróságokat a rendes bíróság szervezetén kívül, azzal paralel, de attól teljesen függetlenül, rendkívüli különbíróságokként szervezte meg,³⁰ meghatározott körű ügyek elbírálására, sajátos szervezettel és eljárással. A népbíróságok mellett tehát egyelőre tovább élt a kizárólag szakbírákból álló régi bírósági szervezet is a nem politikai természetű büntetőügyek, valamint a polgári perek elbírálására. Az igazságszolgáltatás területén a népbíróságok képviselték a születő újat, forradalmi, noha ez az új intézmény is természetesen magán viselte a korszak ellentmondásosságát, az államhatalom osztálykoalíciós jellegét. De az 1919-es Tanácsköztársaság Forradalmi Törvényszékei óta ezek a bíróságok képezték az igazságszol-

²⁹ Kovács Kálmán: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának történelmi jelentősége. Állam és Igazgatás, 1965. XV. évfolyam, 1. sz. 15. o.

³⁰ L. az 1947: XXXIV. tc. (a népbírászkodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről) miniszteri indokolását.

gáltatásban az első olyan formai elemet, intézményi keretet, amelyen belül a nép, bár még csupán a népbírói jogszabályban meghatározott ügyekben, ismét részesévé vált a törvénykezésnek, méghozzá döntő súllyal. A népbírói szervezet létrejöttének, működésének jövőbe mutató hatását és jelentőségét pregnánsan bizonyítja, hogy alig másfél évvel a népbíráskodás megindulása után a Jogtudományi Közlönyben e sorokat olvashatjuk: „Ma már egyenesen anakronizmusként hatna, hogy a nép ne részesedjék a bírói hatalomban.”³¹ A népbírói szervezet tehát, bár kifejezetten rendkívüli bíróság volt, mégis az első és igen fontos lépést jelentette a dolgozó népet az ítélkezésbe minden területen bevonó, szocialista típusú, általános bírósági szervezet későbbi kiépítése felé.³²

A népbírói rendelet praebambulumban utalás található arra, hogy a népbíráskodás bevezetése „az esküdtbírói jogszabályhoz való visszaállításig” terjedő időre történik. A praebambulumba ez az utalás a Nemzeti Függetlenségi Front fent említett programjának I. rész 9. pontja alapján került bele, amely kimondja: „Vissza kell állítani és széles körűen alkalmazni kell az esküdtbíráskodást”. Azonban önmagából az esküdtbíráskodás visszaállítására való utalásból helytelen volna minden tekintetben messzemenő következtetéseket levonni. A munkáspártok, valamint a rendeletet szerkesztő haladó jogászok is – erről személyes tudomásunk van – távolról sem a régi, burzsoá esküdtbírói szervezet visszaállítására gondoltak, hanem szemük előtt a dolgozó népnek a rendes bíróságok munkájába történő bevonása, ennek valamilyen új módja lebegett. Távolabbi, konkrétan még ki nem kristályosodott elgondolásaik jelzésére jogászaink, akik előtt akkor a szovjet szocialista bíráskodás szervezete sem volt még ismeretes, csak az általuk már ismert jogi fogalmakkal, terminus technicusokkal élhettek. A régi elnevezés mögött tehát új forma és új tartalom képzete rejtőzött. Erre mutat az is, hogy pár hónappal a rendelet megjelenése után, 1945. május 10-én a Népbírói Országos Tanácsának egyik vezető bírójának, a későbbi igazságügyminiszternek írásban is körvonalazta: „A népbírói szervezetből a viszonyok konszolidálásával az esküdtbíráskodásnak egy egészen új formája alakulhat ki.”³³

Az elmondottakkal persze egyáltalán nem akarjuk tagadni azt a tényt, hogy a klerikális és egyéb reakciós erők, sőt a párt- és kormánykoalícióban részt vevő burzsoá elemek is, lényegileg a régi esküdtbírói jogszabályhoz való visszaállítására törekedtek. Az esküdtbíráskodásból³⁴ – a feudális kapitalista Magyarországon kialakult formájában – a magas vagyoni és egyéb cenzus alkalmazása folytán a lakosság többsége már eleve ki volt zárva, s a „nép”, a laikus elem részvétele egyébként is legtöbbször merő formalitássá süllyedt.³⁵

Nem lehet tehát csodálkozni azon, hogy pl. a népbíráskodással kapcsolatos

³¹ Szűcs János népfőügyész: A magyar büntetőbíráskodás jövőjéről. J. K. 1947. 1–2. sz. 4. o.

³² Névai László: A magyar bírósági szervezet fejlődése a felszabadulás óta. J. K. 1960. 4. sz. 211. o.

³³ Ries István: A népbíráskodásról szóló 81/1945. M. E. sz. rendelet szövege és magyarázata. Bp. év nélkül, 12. old.

³⁴ Az esküdtbírói jogszabályokra l. legújabban: Csizmadia Andor: Az esküdtbírói jogszabályok Magyarországon. Jogtörténeti Tanulmányok, Bp. 1966. I. k.

³⁵ Kádár Miklós–Kálmán György: A népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről szóló 1949. XI. tc. és magyarázata, J. K. 1949. 1. sz. 7. o.

törvényjavaslatot tárgyaló későbbi pártközi értekezleten 1947 nyarán a Kisgazda Párt, amely akkorra a reakció egyik legális gyülekezőhelyévé vált, az esküdtbírók visszaállításának „jogsabályi ígérétére”, az említett praeam-bulumra hivatkozással ellenezte a népbírók működésének meghosszabbítását és – addig is – indítványt tett a népügyészségek megszüntetésére.³⁶ – Az országgyűlésben pedig a haladással szembehelyezkedő ellenzéki pártok,³⁷ mindenekelőtt a klerikális reakció támogatására alakult Barankovics-féle Demokrata Néppárt, a halálbüntetés eltörlését és amnesztiát sürgetve, éles hangon követelték az esküdtbíráskodás visszaállítását, a népbírók intézményének „lebontását”.³⁸ Egy másik ellenzéki párt szónoka konkrét javaslatot is tett „az esküdtbírók intézmény visszahozatalára” s az esküdtzék lajstromba való bejuttatás előfeltételül az aktív, esetleg passzív „választójogosultság kelleit” jelölte meg.³⁹ – A legszélsőbb reakciós és fasiszta elemek viszont egyenesen abban reménykedtek, hogy a nép, a „laikus elem” – a népbírók révén – csak átmenetileg került be az igazságszolgáltatásba.⁴⁰ A történelem kerekét azonban a fejlődéssel szemben álló erőknek az igazságszolgáltatás terén sem sikerülhetett visszafordítaniuk. –

IV. A háborús és a népellenes bűnösök felelősségre vonásának jogi szabályozása

Mielőtt a népbíráskodásra vonatkozó jogsabályi rendelkezések tárgyalására rátérnénk, előrebocsátjuk, hogy ezek közül, távolról sem a teljesség igényével, csupán az alábbi néhány problémával szándékozunk foglalkozni: a népbírók elé tartozó bűncselekmények, e bíróságok által alkalmazható büntetések, továbbá a népbíróknek s azok fellebbviteli fórumának, valamint a vádképviselő szervezetek egyes kérdései. Ezt követően vizsgáljuk a népbírók működésének megindulásával kapcsolatos nehézségeket, majd említést teszünk a népbíráskodás megszüntetéséről, végezetül pedig népbírók működésének eredményeire kívánunk röviden emlékeztetni.

a). A népbírók elé tartozó bűncselekmények

A népbíráskodást hazánkban bevezető 81/1945. M.E. rendelet (a továbbiakban: Alaprendelet), majd az azt módosító és kiegészítő jogsabályok, mindenekelőtt a kormány Budapestre költözése után, április 27-én kibocsátott

³⁶ Az 1947. július 4-én és 8-án tartott pártközi értekezlet iratai. Ig. Min. Irattára, T. 4 267/1947. I. M. sz.

³⁷ Az 1947-es országgyűlésben a négy kománypárt mellett az alábbi öt *ellenzéki* párt vett részt: Demokrata Néppárt, Független Magyar Demokrata Párt, Keresztény Női Tábor, Polgári Demokrata Párt és Radikális Párt.

³⁸ Az 1947. évi Országgyűlés Naplója (továbbiakban: Ogy. N.) II. k. 214., 262., 270. o.; Székely Imre Kálmán, ill. Matheovits Ferenc Barankovics-párti képviselők felszólalása.

³⁹ Ogy. N. II. k. 226. o. Lévay Zoltán, Füg. Magy. Dem. Párt, felszólalása.

⁴⁰ *Barna Péter: A magyar büntetőtörvényhozás fejlődésének vázlata a felszabadulástól.* Bp. 1956., 27. o.

1440/1945. M.E. sz. rendelet (a továbbiakban Novella)⁴¹ meghatározták a népbíróságok elé tartozó bűncselekmények körét, e bíróságok által alkalmazható büntetéseket, valamint a népbíráskodás szervezeti felépítését és eljárási módját.

Mindenekelőtt az Alaprendeletnek azt a nagy horderejű általános rendelkezését kell itt kiemelni, amely szerint a népbíróság elé utalt bűncselekmények abban az esetben is büntethetők, ha a cselekmény a jogszabály életbelépte idején már befejezett volt s az a cselekmény befejezésének időpontjában fennállott törvényes rendelkezések alapján nem lett volna büntethető. A „nullum crimen sine lege” elvének ez az elkerülhetetlenül szükséges áttörése, amely egyébként a többi népi demokratikus országok hasonló jellegű jogalkotásában és az ún. nürnbergi törvényszék alapokmányában („Charter”) egyaránt megtalálható, Magyarországon is magára vonta a különféle reakciós erők pergőtüzét, heves vitákat váltott ki. Ezekre a problémákra itt nincs lehetőségünk kitérni.⁴²

Ami most már magukat a népbíróság elé tartozó bűncselekményeket illeti, a népbíróságokról szóló első rendelkezések két alapvető bűncselekmény típust különböztetnek meg: *a háborús és a népellenes büntetett*.⁴³ A jogszabályok a történekeért nemcsak azoknak a felelősségét deklarálják, akik Magyarországot a náci Németország oldalán *közvetlenül háborúba* sodorták és akik a háborús erőfeszítés érdekében fejtettek ki ténykedést, hanem Magyarországnak a háborúba való sodródását és magát „a háború teremtette helyzetet is egy egységes, akár 25 évre visszanyúló népellenes politika egyenes következményének tartják”.⁴⁴ Ennek megfelelően büntetni kívánják a negyedszázados Horthy-rezsim, majd pedig a Szálasi-féle nyílt fasiszta rendszer népellenes politikájáért felelős személyeket is; bizonyos cselekményekért egészen 1919-ig, a Tanácsköztársaság megdöntéséig, az ellenforradalom hatalomra jutásáig visszamenően. E bűncselekmények elévülése, minthogy üldözésüket a múlt rendszer megakadályozta, 1944. december 21. napján veszi kezdetét (Novella, 5. §).

⁴¹ Továbbá: az 590d/1945. M. E. sz. és a 6750/1945. M. E. sz. rendeletek; az említett négy rendeletet törvényerőre emelte az 1945: VII. tv. A népbíróságok hatáskörét bővíti, illetve szervezetüket, működésüket tökéletesíti az 1946: VII. tc. 11. § és különösen az 1947: XXXIV. tc.

⁴² L. erre legújabbán *Buzás József* e kötetben megjelent tanulmányát. – Kuriózumként megemlítjük, hogy még XII. Pius pápa is lényegileg a „nullum crimen” elvének áttörése mellett foglalt állást a VI. nemzetközi büntetőjogi kongresszus tagjaihoz intézett enunciaciójában, amikor a háborús bünteteket, valamint a béke és az emberiség elleni bűncselekményeket megbélyegezve hangsúlyozza, hogy azok elkövetői „méltók a megállapított büntetésre”. – A pápa 1953. okt. 3-i enunciacióját részletesen idézi *Sulyok Dezső*: *A magyar tragédia c. könyvében*, 1954. Newark, 551–553. o. – Sulyok, aki az Imrédy-perben népügyészi tisztséget töltött be, fenti művében megjegyzi, hogy a magyar háborús bűnösök által elkövetett bűncselekmények „pontosan azonosak a pápa beszédében megbélyegzettekkel”.

⁴³ A Debreceni NB. január 16-i ülésén (l. a 28. sz. jegyzet) a népbíróság elé tartozó bűnösöket négy kategóriába javasolták sorolni: 1. az országot háborúba taszítók, 2. a háborút támogatók, 3. a nyílt kegyetlenkedésekben részt vevők, 4. akik idegenben, a Szovjetunió földjén, a Bácskában s a Kárpátalján követtek el fegyveres gaztetteket. – Megemlítjük, hogy az 1945. augusztus 8-án kötött londoni egyezmény szerves részét képező „Charter”, a nemzetközi katonai törvényszék szabályzata, a háborús főbűnösök vonatkozásában három bűncselekmény-kategóriát ismer: *a)* a béke elleni bűncselekmények; *b)* a háborús büntettek és *c)* az emberiség elleni bűncselekmények. (L. A Nemzetközi Katonai Törvényszék Szabályzata, 6. §. A Szabályzatot teljes egészében közli *Trajnyin*, i.m. 283–291. o. Függelék 1.)

⁴⁴ *Szabó Imre*, i.m. 55. o.

egyben nemzetközi érdekeket is biztosít”.⁵⁰ A jogszabálynak ez az előremutató rendelkezése alapul szolgált a nemzetközi szempontból is jelentős békevédelmi törvényünk (1950: V. tv.), majd pedig az új Btk. 135. §-ának megalkotásához.⁵¹

A *népellenes büntetben*⁵² bűnösök kategóriájába azok tartoznak, akik a Horthy-korszak és a Szálasi-rezsim népellenes politikájáért felelősek: akik tehát a nép érdekeit súlyosan sértő jogszabályok meghozatalában, végrehajtásában részt vettek, következetesen fasisztabarát hivatali működést fejtettek ki, demokráciaellenes és fasiszta irányzatok elterjesztése és megerősítése végett vagy faji és felekezeti gyűlölet felkeltése érdekében a közfelfogást nyomtatvány, rádió stb. útján jelentős mértékben befolyásolták, népellenes vagy demokráciaellenes intézkedések meghozatalát sürgették, feldicsérték; fasiszta állami és társadalmi szervek részére besúgóként, feljelentőként működtek stb. De népellenes büntetett követett el az is, aki a magyarországi német Volksbundba önként belépett, továbbá, aki fasiszta illetőleg demokráciaellenes pártban, szervezetben tisztséget vállalt vagy tagként tevékeny működést fejtett ki.

Az a nagy feladat, amelyet népbíróságaink az új állami, társadalmi és gazdasági rend védelme terén betöltöttek, magával hozta hatáskörük többízbeni bővítését. A későbbi jogszabályok a népellenes bűncselekményeket új tényállásokkal egészítették ki. Így a népellenes bűnösök sorába került az ország „népi és demokratikus” szellemben való újjászervezését lényegesen akadályozó közhivatalnok,⁵³ az újjáépítést szándékosan és súlyosan szabotáló üzemvezető stb.⁵⁴

A köztársaság kikiáltása után, 1946-ban – a háborús és népellenes bűntettek megtorlásán túl – a törvény,⁵⁵ a reakciós erők támadásai ellenére⁵⁶ tovább növeli a népbíróságok szerepét a népi demokratikus államrend védelmében, amikor az új államrend és a köztársaság ellen irányuló cselekményeket mind népbírósági hatáskörbe utalja. Ettől kezdve a népbíróságok éles fegyverré váltak a megdöntött reakciós rendszer restaurációs kísérleteinek felszámolásában is; bár kétségtelen, hogy később, a személyi kultusz hatásaként e tekintetben is találkozunk torzulásokkal, súlyos törvénysértésekkel.

b) A népbíróságok által alkalmazható büntetések

Az Alaprendelet (3. §) a népbíróságok által kiszabható alábbi büntetéseket ismeri: 1. halál, 2. fegyház, 3. börtön, 4. fogház, 5. internálás (6 hótól 2 évig), 6. vagyonekobzásig terjedhető pénzbüntetés, 7. állásvesztés vagy foglalkozástól való eltiltás, 8. politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése, 9. a 15/1945. M.E. sz. rendelet 19. § (3) bek. a), b) és c) pontjaiban meghatározott fegyelmi jellegű

⁵⁰ Szabó Imre, i.m. 56. o.

⁵¹ Barna Péter, i.m. 28. o., illetve a Btk. 135. §. Miniszteri indokolás 1. pont.

⁵² Az Alaprendelet (17. §) népellenes vétséget is ismer, a Novella már csak büntetett (12. §).

⁵³ 6750/1945. M. E. sz. rend. 1. §.

⁵⁴ 1947: XXXIV. tc. 6. §.

⁵⁵ 1946: VII. tc. 1–8. és 11. §.

⁵⁶ Részletesen: Vida István: A „demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről” szóló törvényjavaslat megszületése és parlamenti vitája. Történelmi Szemle, 1965. 2–3. sz. 240–253. o.

büntetések.⁵⁷ Figyelmet érdemel, hogy a felsorolt összes büntetési nemek önmagukban főbüntetesként, a 6–8. pontokban szereplők pedig mellékbüntetesként is alkalmazhatók.

Szembeszökő lehet az internálásnak a büntetési nemek közé való beiktatása. Ezt a büntetési nemet, amely már a szegedi Nemzeti Bizottság fent tárgyalt rendeletében is megtalálható, a börtönök esetleges korlátozott befogadóképességének számításba vételén túl az is indokolta, hogy az új állam rendőrségi és államigazgatási szervei még nem épültek ki, az akkori állapotok viszont feltétlenül megkövetelték az internálás intézményének alkalmazásba vételét. E téren az anarchia, az önkényeskedések elkerülése érdekében célszerű megoldásként mutatkozott bizonyos esetekben az internálás kimondásának – átmenetileg – a népbíróságokra történő rábízása. (Amikor az új államrendőrséget megszervezték, megfelelő eljárási garanciák mellett teljes egészében ennek hatáskörébe került az internálás, államigazgatási kényszerintézkedésként.)

Humánus szempontokat kívánt szolgálni a jogszabálynak az a rendelkezése, amely szerint az elítélt családtagjait megillető nyugdíjigényt a népbíróság fenntarthatja, az állásvesztésre ítélt pedig csak akkor veszti el nyugdíjigényét, illetve nyug- és kegydíját, ha ezt a népbíróság ítélete kifejezetten kimondja.

A kegyelmezés jogát a rendelet az államfői feladatokat ellátó Nemzeti Főtanácsra ruházza. –

A Novella a büntetési nemek tekintetében több, figyelemre méltó változtatást eszközölt. A büntetések közül kiiktatta a fogházat és az internálást, valamint a munkafegyelmi jellegű büntetéseket is. Viszont új büntetési nemként bevezette a munkatáborokban végrehajtandó kényszerszolgálatot, abból a megfontolásból kiiktatva, hogy személyes testi munkájukkal járuljanak hozzá az ország újjáépítéséhez azok, akiknek tevékenysége nagymértékben volt előidézője, hogy ez az újjáépítés szükségessé vált.⁵⁸ Mint a későbbiekben látni fogjuk, ezt a büntetési nemet a népbíróságok viszonylag kevés esetben alkalmazták, a megfelelő munkatáborok megszervezésének akkori nehézségei miatt is. – A kényszerszolgálat büntetés végrehajtására később az igazságügyminiszter a férfiak részére a budapesti gyűjtőfogház, a szegedi kerületi börtön, továbbá a váci országos büntetőintézet, a nők számára pedig a márianosztrai országos büntetőintézet elkülönített részeit jelölte ki.⁵⁹

Az említett módosító rendelet már határozott különbséget tett fő- és mellékbüntetések között. Főbüntetések: halál, kényszerszolgálat, fegyház és börtön; a többi büntetési nemek (s ezek között a vagyonelkobzás mellett külön a pénzbüntetés is szerepel) a mellékbüntetések kategóriájába tartoznak, azzal azonban, hogy a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését a bíróság minden marasztaló ítélet esetében köteles alkalmazni. – Halálbüntetés kiszabásának akkor van helye, „ha a cselekmény tárgyi súlyával és a vádlott alanyi bűnösségének fokával egyedül a halálbüntetés áll arányban” [2. § (3) bek.].

⁵⁷ Itt jegyezzük meg, hogy az igazoló bizottságok döntései ellen bejelentett fellebbezéseket a 4080/1945. M. E. sz. r. szerint a táblák székhelyein működő népbíróságok bírálták el.

⁵⁸ Id. Ngy. N. 88. o., valamint *Berend Gy. Zoltán*: A népbíráskodásról szóló 1945: VII. tc. és népbírósági rendszerünk, Bp. 1946.

⁵⁹ A kényszerszolgálat büntetés végrehajtására l. a 78 000/1946. I. M. sz. és a 94. 416/1947. I. M. sz. r. (Igazságügyi Közlöny, 1946. évi 12. sz. ill. 1947. évi 11. sz.).

A Novella további, igen jelentős rendelkezése szerint: ha a fiatalok a cselekményt tizenötödik életévük betöltése után követte el, vele szemben a rendelkezésben felsorolt bármely büntetés alkalmazható, kivéve a halálbüntetést, amelyet csak akkor lehet kiszabni, ha a tettes a cselekmény elkövetésekor tizenhatodik életévét már betöltötte. – A kormány Pestre költözése után kibocsátott Novella e szigorító szabályainak az volt az indoka, hogy a nyilas terrororganizációk tagjaként, különösen Budapesten, valamint az ország nyugati részein sok fiatalok követett el tömeggyilkosságot és más, rendkívül súlyos bűncselekményt, amelyeknek a megfelelő súlyú pönalizálásáról a debreceni Alaprendelet még nem gondoskodott. Debrecen ugyanis már október 19-én felszabadult, így Szalasiék rémuralmát ez a vidék szerencsére nem szenvedte át.

c) A népbíróságok szervezete

Az 1919-es Tanácsköztársaság idején a proletárhatalom vívmányait védelmező forradalmi törvényszékek ítélő tanácsai elnökből és két ülnökből állottak,⁶⁰ akiket eleinte a Forradalmi Kormányzótanács, tehát a kormány, nevezett ki, 1919 májusától azonban a megyei munkás-, katonai- és földművestanács, Budapesten pedig a Központi Tanács Intézőbizottsága választotta őket.⁶¹ Hasonló összetételű bíróságok alakultak meg annak idején a Szlovák Tanácsköztársaság területén is.⁶²

Ezt a forradalmi hagyományt, amely bizonyos tekintetben a mai, szocialista bíróságaink előképe volt, a felszabadulás utáni, koalíciós viszonyok között felállításra kerülő népbíróságaink aligha követhették. – Abban közös nevezőre jutottak az összes antifasiszta politikai erők, hogy a háborús és népellenes bűnösöket felelősségre vonó bírói fórum nem lehet szakszabóság. „Ezeknek az ügyeknek az elbírálása elsősorban nem jogi, hanem politikai kérdés”, hangsúlyozta később is, a Népbírósági Közlönyben az igazságügyminiszter.⁶³ Az ellenforradalmi korszakból átvett bírói kar túlnyomó többségére ilyen feladatot nyilvánvalóan nem lehetett rábízni. A kialakult álláspont szerint a felállítandó új bíróságban „bent kell ülniük... mindazon pártok képviselőinek, amelyek az üldözés ellenére, nem ritkán életüket és szabadságukat veszélyeztetve küzdöttek a demokratikus Magyarországért”.⁶⁴ E bíróság tagjai, akik a nép széles rétegéből kerülnek ki, „a jog szempontjából talán laikusok – ezért ül mellettük a jogi tanácsadó, a tanácsvezető bíró –, de nem laikusok az ország érdekeinek és ez érdekek ellen vétőknek megítélésében”.⁶⁵

Az ország akkori sajátos politikai helyzetének megfelelően tehát a népbírósági tanácsok összeállítása a politikai pártok által egyenlő arányban beküldött

⁶⁰ IV. K. T. sz. rendelet.

⁶¹ XCIV. F. K. sz. rendelet.

⁶² Vö. *Martin Vietor*: A Szlovák Tanácsköztársaság harmincötödik évfordulójára. A Magyar Munkásmozgalmi Intézet Értesítője, 1955. I. sz. 108–111. o.

⁶³ *Ries István*: A népbíróságok védelmében. Népbírósági Közlöny, I. évf. I. sz.

⁶⁴ *Ries István*: A népbírászkodásról szóló 81/1945. M. E. számú rendelet szövege és magyarázata. Bp. év nélkül. 12. o.

⁶⁵ *Kovács Kálmán* előadói beszéde a Nemzetgyűlés 1945. IX. 11. ülésén. Id. Ngy. N. 87. o.; továbbá: *Kocsis Mihály*: Bírói bizonyosság a népbírósági ítélkezésben. J. K. 1948. 9–10. sz. 117. o.

tagokból, eléggé mechanikusan történt. Más országokban ezzel a felépítéssel, legalábbis ilyen mértékben, nem találkozunk.

Az Alaprendelet szerint (39. §) a népbírószági tanácsok öt tagból, az öt koalíciós párt helyi szervezetei által delegált egy-egy népbíróból álltak,⁶⁶ majd rövidesen hatodik tagként az Országos Szakszervezeti Tanács helyi szervezeteinek küldöttét is bevonta a jogszabály (Novella, 19. §) s ezáltal a munkásosztály súlya a népbíráskodásban megnövekedett. Talán nem lesz érdektelen megemlítenünk, hogy a 4080/1945. M. E. sz. rendelet értelmében [5. §. (4) bek. és 7. §. (4) bek.] a népbírószági tanács tagjaként, tanácskozási joggal részt vesz egy, az egyetemi tanács által kiküldött, már jogerősen igazolt *egyetemi tanár* is akkor, ha a népbírószág elé egyetemi nyilvános rendes vagy rendkívüli tanár, illetve egyetemi magántanár fellebbezési ügye kerül elbírálásra (l. az 57. sz. jegyzetet). A népbírák tárgyalási naponként díjat kaptak, amelyet az igazságügyminiszter állapított meg. Három hónapi működés után a népbíró felmentését kérhette a főispántól, aki az illető párt által ajánlott öt tag közül jelölt ki a tanácsba új tagot, illetve póttagot. A Novella szerint (19. §) a népbírák megbízása három hónapig tart, a megbízás azonban a kiküldő szerv által megismételhető. Az 1947: XXXIV. tc. értelmében a delegáló párt a népbírót visszahívhatta. A pártok népbíró-visszahívási joga a gyakorlatban már jóval korábban kialakult. Az igazságügyminiszter minden népbírószági tanács mellé tanácsvezető bírót jelölt ki a szakképzett jogászok közül. Az ítélezés, a döntés joga azonban a népbírákat illette.

Az 1947. évi népbírószági törvény teljesen megszüntette a szakszervezetek, valamint a koalícióból időközben kivált s ellenzékbe vonult, politikailag egyébként is súlytalan Polgári Demokrata Párt népbíróküldési jogát (12. §), a szakbírót pedig a tanács teljes jogú tagjává tette (16. §). Ettől kezdve tehát a népbírószági tanács négy népbíróból és a tanácsvezető szakbíróból állt.⁶⁷

A két munkáspárt egyesülése után a Magyar Dolgozók Pártja mind a népbírószágok, mind a fellebbezteli fórum tanácsaiba két-két tagot delegált.

A koalíciós rendszernek megfelelően a népbírószágok összetétele igen heterogén jellegű volt. A népi demokrácia őszinte hívei mellett kispolgári-polgári ingadozó és visszahúzó erők, továbbá korrupt,⁶⁸ sőt olykor kifejezetten ellenséges elemek is kerültek be átmenetileg a népbírák soraiba. A népbírószágokon belüli tisztogatásnak voltak eredményei a korrupt és reakciós elemek eltávolítása, visszahívása tekintetében. Amíg azonban az országos politika porondján végleg el nem dőlt a „ki kit győz le” kérdése, a népbírószági tanácsokban is folyt az osztályharc, a következetesen progresszív erők a népbírószá-

⁶⁶ A pártok helyi szervei annyiszor öt tagot hoznak javaslatba, ahány tanács felállítását az I. M. az illető helyre elrendelte. Közülük a főispán jelöl ki egy-egy tagot és póttagot, a helyi nemzeti bizottság javaslata alapján. A kijelölést nem lehet visszautasítani. (Alaprend. 39. §.) – A Novella (19. §) a főispánnak a népbírószágokkal kapcsolatos minden jogkörét megszüntette. Ettől kezdve a pártok és a szakszervezet egy-egy rendes és két-két póttagot jelölnek ki. A tanács a rendes tagokból alakul meg a szakbíró vezetése mellett.

⁶⁷ Az 1946: VII. tc. 11. §-a az e tv.-ben meghatározott bűncselekmények elbírálására az ítéltáblák székhelyén működő népbírószágok kebelében *öttagú külön tanácsot szervezett*, melynek elnökét az ítéltáblák sorából az ig. min. jelölte ki, 4 tagját pedig a pártok küldték be. A Polgári Demokrata Párt a külön tanácsban nem kapott helyet.

⁶⁸ Az egyik korrupt népbíró pl. egy évi börtönt kapott. L. Ítélet, 1948. évi 9. sz.

gon belül általában csak a mindenkori erőviszonyoknak megfelelően érvényesülhettek és gyakran kemény küzdelmet kellett folytatniuk az eljárás elhúzása, szabotálása ellen s a népi demokrácia érdekeinek megfelelő ítélkezés biztosítására.⁶⁹

d) A Népbíróságok Országos Tanácsa

A többi népi demokratikus országoktól eltérően, nálunk a népbíráskodásban a jogszabály (Alaprendelet, 56–62. §) fellebbviteli fórumot is hozott létre: a népbíróságok jogorvoslattal megtámadott ítéleteinek felülbírálására megszervezte a Népbíróságok Országos Tanácsát, – A fellebbezés lehetővé tétele, illetve a fellebbviteli fórum működésének fogyatékosai – mint látni fogjuk – a későbbiek során igen sok vitának és támadásnak váltak forrásává.

Kétségtelen, hogy hazánkban a fellebbezési rendszernek forradalmi hagyományai is voltak. A Tanácsköztársaság idején, 1919 májusában ugyanis a forradalmi törvényszékek divergáló ítélkezési gyakorlatának egységesítése érdekében – az idevonatkozó különféle tervek és javaslatok megvitatása után – a Forradalmi Kormányzótanács elrendelte⁷⁰ a forradalmi törvényszékek fellebbviteli fórumának, az Országos Forradalmi Főtörvényszéknek a felállítását, elnökből és négy bíróból álló tanácsokkal. Megszervezésükre ugyan már nem kerülhetett sor, a gyakorlatban azonban a budapesti forradalmi törvényszéknél alakult fellebbezési tanács.⁷¹

A felszabadulás után felállított népbírószági fellebbviteli fórum, a Népbíróságok Országos Tanácsa (a továbbiakban: NOT) az igazságügyminiszter által kinevezett elnök vezetése alatt állott. A fellebbezési tanácsok összetétele jelentősen eltért az alsó népbíróságokétól. A NOT tanácsaiba az öt koalíciós párt országos vezetősége delegált egy-egy bírói és ügyvédi képesítésű állandó tanácstagot, az ún. NOT-bírót, a tanács vezetésével pedig az igazságügyminiszter a beküldött tagok egyikét bízta meg. (A szakszervezetek a NOT-ba nem küldhettek bírót.) A NOT-bírák kúriai bírói illetményt kaptak, s nem folytathattak más kereső foglalkozást. Eleinte a pártok az általuk delegált tagok megbízatását nem vonhatták vissza, az 1947. évi népbírószági törvény azonban a NOT-bírák visszahívási jogát is megadta a pártoknak. – Ugyanez a jogszabály a NOT-nál is megszüntette a Polgári Demokrata Párt bíróküldési jogát s a most már négy párt delegáltjaiból álló NOT-tanácsok élére a törvény értelmében az igazságügyminiszter rendelt ki külön elnököt, hathavi időtartamra.

Az előbbieken utaltunk arra, hogy a fellebbezési rendszer körül a későbbiek során igen heves viták bontakoztak ki. – Már az Alaprendelet előkészítésekor erősen vitatott kérdés volt, vajon a népbíráskodás céljával és rendeltetésével összeegyeztethető-e egyáltalán a fellebbvitel megengedése. (A szegedi rendelet – mint láttuk – nem ismert fellebbezést.) Végül is az az álláspont győzött, hogy fellebbezés lehetővé tételére, fellebbviteli fórumra – az ítélkezési gyakorlat egy-

⁶⁹ Sztodolnik László: Igazságügyi szervezetünk. J. K. 1948. 19–20. sz. 350. o., valamint Domokos József, i.m. 268–269. o.

⁷⁰ XCIV. F. K. sz. rend.

⁷¹ Névai László: A Magyar Tanácsköztársaság törvénykezési szervezete. A Magyar Tanácsköztársaság állama és joga c. tanulmánykötet. Bp. 1959. 179. o.

öntetőségének biztosítása érdekében – bizonyos korlátok között – szükség van.⁷² Így született meg a rendeletben (53. §) a fellebbvitel oly módon való szabályozása, amely szerint az elítélt a halálbüntetést, teljes vagyonelkobzást vagy állásvesztést kimondó, továbbá három évi szabadságbüntetést, 20 000 pengő pénzbüntetést meghaladó ítélet ellen – a népügyész pedig felmentő ítélet miatt, vagy az ítélet súlyosbítása végett minden esetben – fellebbezéssel élhet a NOT-hoz. A népügyész által bejelentett fellebbezés alapján az ítélet az elítélt javára is megváltoztatható. Az elítélt fellebbezéséhez a népügyész az elítélt terhére csatlakozhat. A védőt csak a szökésben lévő terhelt ellen lefolytatott eljárás esetében illeti meg önálló fellebbezési jog, egyébként csak az elítélt hozzájárulásával jelenthet be fellebbezést.⁷³ A Novella a fellebbezés lehetőségeit megszigorította, ill. módosította (21. §).

A jogszabály alkotói elejét akarták venni annak, hogy az ország különböző vidékein az egyes népbírói tanácsok különféle szintű politikai fejlettséggel és szilárdsággal rendelkező népbírái élesen eltérő gyakorlatot alakítsanak ki a háborús és népellenes bűncselekmények megítélésében és elbírálásában. Különösen pedig azt várták a fellebbezési lehetőség biztosításától, hogy a népbírák esetleges helytelen nézeteiből, politikai felfogásából fakadó, túlzottan enyhe (és természetesen az indokolatlanul súlyos) ítéleteket a fellebbviteli fórum majd megfelelően korrigálja és iránymutatást ad a népi demokrácia érdekeit szem előtt tartó ítékezéshez. Magyarországon – nem úgy, mint pl. Csehszlovákiában, ahol a súlyosabb, illetve a kisebb bűncselekmények elbírálására különböző szintű bíróságokat szerveztek⁷⁴ – a háborús főbűnösöket ugyanolyan összetételű népbírói bíróságok vonták felelősségre, mint az enyhébb cselekmények vádlottait. Már csak ezért is indokoltnak tűnhetett nálunk a fellebbviteli fórum felállítása.

Az élet azonban jórészt rácafélt ezekre a megfontolásokra. Egyfelől a NOT-nak a kebelében is az egyes tanácsok gyakorlata között hamarosan jelentős divergencia alakult ki, másfelől kitűnt, hogy a népbírói tanácsok, melyeknek egymást váltó tagjai a dolgozó néppel, a való élettel szoros kontaktust tartottak, sokszor jobb politikai érzéssel és ítélőképességgel rendelkeztek, mint az ügyvédi és bírói képesítésű szakjogászokból álló fellebbezési bíróság. A NOT „hivatásos bírákká” vált tagjai közül sokan, olyanok, akiknek nem volt szilárdan megalapozott, haladó világnézetük, politikailag irányt tévesztettek, gyakran szinte eltévedtek a paragrafusok erdejében. Természetesen az alsóbb bíróságoknál is nemegyszer akadtak kifogásolható döntések, de egyes NOT-tanácsok (1947-ben pl. hat tanács működött) politikailag helytelen, visszatetsző ítéletei a magyar demokratikus közvéleményben, a sajtóban és a szakfolyóiratokban *éles vitákat*, olykor valóságos vihart váltottak ki.⁷⁵ A viták felvetették a fellebbviteli bíróság megszüntetésének, illetve gyökeres reformjának szükségességét. Maga a népügyész is azon az állásponton volt, hogy „a népbírói pár excellence egyfokú bíróság, és

⁷² L. az 1947: XXXIV. tc. indokolását.

⁷³ A fellebbezésre egyébként a Bp. 388. §-a alkalmazandó.

⁷⁴ A Szlovák Nemzeti Tanács 1945. május 15-én kelt rendelete (teljes szövegét közli szlovákul Igor Daxner: *Ludáctvo pred Národnym sudom* (1945–1947) Bratislava, 1961. 193–203. o.) és a köztársaság elnökének 1945. június 19-én kelt 16. és 17. sz. dekrétumát. (Sbirka zákonu a narizemi státu Československeho, 1945. júli. 9-i, 9. szám 25–31. és 81–83. old.)

⁷⁵ *Bajor László: A NOT-probléma. J. K. 1947. 3–4. sz.*

fogalmilag szinte lehetetlen hogy döntéseit a nép más bírái revízió alá vegyék. Ha ebből az alapelvből engedünk, akkor is legfeljebb cassatorius jogkörrel lehet a felső népbíróságot felruházni.”⁷⁶ Az Igazságügyminisztérium népbírósági osztályának vezetője szerint: „Jogi és politikai rövidlátás volt a népbíróság ítélete ellen fellebbezést engedni.”⁷⁷ Cikkében hivatkozik arra, hogy az egykori esküdtbírók ellen csak semmisségi panasznak volt helye. – A fellebbezési fórum egyik tanácselnöke megdöbbenő szemelvényeket közöl a NOT egyes tanácsainak joggyakorlatából és ezek konklúziójaként Jhering szavait idézi „a törvény elleni csendes háborúról”, amikor „a bíró keze szándékosan vagy szándék nélkül ellanyhul” a törvény alkalmazásánál.⁷⁸

A NOT működése ellen az országgyűlésen is heves támadások hangzottak el, elsősorban a munkáspártok részéről 1947 decemberében, a népbírósági törvényjavaslat parlamenti tárgyalása során pl. Hajdu Gyula igazságügyi államtitkár azt fejtette, hogy a NOT, fellebbezési bíróság formájában, inkább gátlója, mint elősegítője a népbíróságok helyes ítélezésének, ítéletei olykor egyenesen demoralizálták az alsóbíróságokat. Ráadásul a NOT tevékenysége oly lassú volt és állandóan olyan óriási hátrálékkal küzdött, hogy mire ítéletei létrejöttek, „maga az ügy feledésbe ment és az ítélet elvesztette azt az átütő, példaadó, elrettentő jelentőségét, amellyel bírnia kellett volna”, hangoztatta a felszólaló.⁷⁹ Igen jellemző, hogy a progresszív erők részéről megnyilvánult kritikával szemben a NOT-ot épp a Barankovics-párt képviselője vette védelmébe: „... azt a meggyőződést szereztem, hogy ez a bíróság hivatásának magaslatán áll”, mondta többek között.⁸⁰

A fellebbezés intézménye körül támadt viták nem maradtak eredménytelenek: a törvényhozás⁸¹ végül is megszüntette a népbírósági fellebbezés rendszerét és a népbíróságok ítéletei ellen a perorvoslatot semmisségi panaszként szervezte meg, amit a NOT bíralt el. Semmisségi panasznak csak a törvény lényeges, az ítéletre befolyással levő rendelkezéseinek megsértése miatt volt helye. Ténykérdésben semmisségi panaszra nem nyílt lehetőség.

Az ítékezés kellő gyorsaságát is akadályozó fellebbezés megszüntetése után javult a népbíróságok és a NOT munkája, a demokratikus közvélemény bizalma pedig növekedett a népbíróságok ítélezése iránt. –

Nem lennénk igazságosak, ha a fellebbezés lehetővé tételének, a NOT működésének csak a negatívumait emelnénk ki. A népbírósági felső fórum sok, az ítékezés szempontjából fontos, elvi kérdést tisztázott, s – minden hibája mellett – a népbíróságoknak jelentős segítséget nyújtott az egységes ítélezési gyakorlat kialakításában.

⁷⁶ Szűcs János, i.m. 4. o.

⁷⁷ Bajor László, i.m. 48. o.

⁷⁸ Sarlós Márton: Szemelvények a NOT joggyakorlatából. J. K. 1947. 23–24. sz.

⁷⁹ Ogy. N. II. k. 201. és 202. o., Hajdu Gyula felsz.

⁸⁰ Ogy. N. II. k. 305. o., Székely Imre Kálmán felsz.

⁸¹ 1947: XXXIV. tc. 18–19. §.

e) A vádképviselői szervei

A Tanácsköztársaság forradalmi törvényszékein a vád képviselőt, az ügyészi feladatkört az ún. *vádbiztosok* látták el, akiket előbb a Forradalmi Kormányzótanács, majd pedig az igazságügyi népbiztos nevezett ki. Tisztségük nem volt képesítéshez kötve, soraik között tehát a forradalom ügyéhez hű jogászokon kívül nagy számban találunk munkásokat, elsősorban vasmunkásokat, nőket, valamint nem jogász értelmiségieket is.⁸²

A felszabadulás után, a népbíráskodással kapcsolatosan, szintén új, a régi ügyészségi szervezettől teljesen különálló vádképviselői szerveket hoztak létre:⁸³ a *népügyészséget*, amely a népbíróság előtt képviselte a vádat és a *népfőügyészséget*, amely a fellebbviteli fórumnál, a NOT-nál látta el a vád képviselőt és az ezzel összefüggő funkciókat. A népbíróság elé tartozó bűncselekmények elkövetésére, erre a politikailag igen fontos feladatra, a régi ügyészségek, az általános ügyészi szervezet, személyi összetételénél fogva, nem lett volna megfelelő. A népügyészségek vezetőit és a népfőügyészeket a helyi Nemzeti Bizottság ajánlása, illetve meghallgatása után az igazságügyminiszter nevezte ki a bírói és ügyvédi vizsgával vagy szükség esetén a jogtudori oklevéllel rendelkező egyének közül. A népfőügyésznek és helyettesének kinevezése a kormány jogkörébe tartozott. Kinevezésükre, amelynek a bírói és ügyvédi vizsga nélkülözhetetlen előfeltétele volt, az igazságügyminiszter tett javaslatot. A vádhatóság tagjait a kinevező szervek bármikor felmenthették tisztségük alól.

A fenti ügyészi szervek mellett a népbíróságok eljárásában találkozunk az ún. *megbízott közvádoló*, a „politikai ügyész” intézményével is. – Már a Budapesti Népbíróság első, 1945. február 3-i tárgyalásán megtaláljuk az ügyész mellett, a Nemzeti Bizottság megbízása alapján fellépő „népvádlót”. Majd az augusztus 1-én kibocsátott kormányrendelet⁸⁴ rendszeresíti az ún. megbízott közvádoló intézményét. E jogszabály szerint a megbízott közvádoló a népügyészség szervezetén kívül álló személy s egyes konkrét ügyekben kap megbízást az igazságügyminisztertől; megbízatása körében ugyanazok a jogok illetik meg, mint a népbírást. – A népbírósági törvényjavaslat nemzetgyűlési tárgyalása során, szeptemberben a javaslat előadója a megbízott közvádoló, a „politikai ügyész” funkcióját az alábbiak szerint körvonalazta: „... politikai ítélőképessége folytán az ország perében kellően tudja értékelni a vádlottak által elkövetett cselekedetek politikai és társadalmi horderejét, láttatni tudja a társadalmi összefüggéseket. Ilyen módon a népbírósági tárgyalás az elmúlt évek történetét helyes megvilágításba helyezi és módot nyújt arra, hogy az eltorzított történelem helyett a tényleges történelem világosodjék meg az ország előtt.”⁸⁵

A „politikai ügyész” intézménye tehát abból a helyes álláspontból kiindulva jött létre, hogy a vád pozícióját legalább a háborús főbűnösök pereiben politikailag meg kell erősíteni és ezáltal is növelni kell a népbíróság előtti eljárás *politikai nevelő hatását*. Ezért egyes kiemelkedő fontosságú népbírósági ügyekben,

⁸² A vádbiztosi intézményt a forradalmi törvényszékek és az Országos Forradalmi Főtörvényszék mellett a Forradalmi Kormányzótanács IV. K. T. sz. és a XCIV. F. K. sz. rendeletei szervezték meg.

⁸³ 81/1945. M. E. sz. r. 24. és 54. §§.

⁸⁴ 3900/1945. M. E. sz. r. 24. és 54. §§.

⁸⁵ Id. Ngy. N. 87. o. Vö. továbbá: *Berend György*: A népbíráskodás, Szeged, 1948. 279. o.

mint a Bárdossy, Imrédy, Szálasi, Jaross stb. ellen lefolytatott perek, a büntető-eljárásban a vádat tulajdonképpen képviselő népügyész mellett fellépett a politikai ügyész is, önálló vádbeszédet mondott, elsősorban a bűncselekmény politikai vonatkozásait emelve ki.

A különböző pártállású politikai ügyészek azonban természetesen nem mindig képviseltek egységes, azonos politikai szempontokat, különösen a Horthy-rendszer lényegének megítélése terén. Ehhez mindenekelőtt előzetesen és egységesen, világosan és egyértelműen meg kellett volna határozni s ki kellett volna dolgozni az egész 25 éves ellenforradalmi korszakra vonatkozóan azt a *politikai* nézőpontot, értékelést és irányvonalat, amelynek alapján a politikai ügyészeknek, de a népügyészeknek (és a népbíróságoknak) is egyaránt, a politikai szempontokat el kellett volna bírálniuk és a népbírósági ügyeket ennek megfelelően irányítaniuk.⁸⁶

Ilyen iránymutatás kidolgozására főként a koalíciós nehézségek miatt nem került sor. –

Az igazságügyminiszter azonban, mint az ügyészségek akkori főfelügyeleti szerve, a saját hatáskörében – néhány évi késéssel ugyan – miniszteri utasítást adott ki a népügyészeknek olyan új rendszerű vádiratok készítésére, amelyek a törvényi, felsorolt kellékeken felül „politikai helyzetképet is adnak, elsősorban a népi demokrácia szemszögéből kiértékelik a bíróság elé vitt tényállásokat” s ezáltal támogatást nyújtanak a népbíróságoknak a bűncselekmények helyes szemléletű megítéléséhez.⁸⁷

Míg a népbírósági tanácsvezetőknek csak kis része volt új ember, hiszen zömükben a régi bírói karból kerültek ki, addig a népügyészek többsége „kivülről jött”, ezért őket kevésbé terhelte e feszélyezettség, vagy éppen a lelkiismeret-furdalás a Horthy-rendszerben folytatott működésük miatt. Ennek folytán – és amiatt is, mert a népügyészség utasítható – irányítható szervezet volt – a népügyészek a fasiszta bűnözőkkel szemben általában szigorúbb és demokratikus szempontból következetesebb álláspontot képviseltek, mint a legtöbb népbírósági tanácsvezető. Bár különösen kezdetben a népügyészség szervezetébe is bekerültek bizonyos antidemokratikus elemek és előfordultak a reakciós erők részéről külső befolyásolási próbálkozások is, ezeket a jelenségeket azonban jogszabályi intézkedésekkel⁸⁸ és az apparátus megtisztításával nagyrészt sikerült megszüntetni.⁸⁹ A népügyészek túlterheltsége, az ebből folyó gyakran mechanikus vádemelés azonban később is szinte állandó probléma maradt. – Mindeme fogyatékoságok ellenére is meg kell azonban állapítanunk, hogy a népügyészség, a népbíróságokkal együtt, igen fontos szerepet vitt és jelentős érdemeket szerzett a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonásában s az új népi demokratikus államrend védelmezésében.

⁸⁶ Vö. *Beér János*: Szeljegyzetek a háborús főbűnösök peréhez. Társad. Szemle, 1946. évi 6. sz. 437. o.

⁸⁷ *Bajor László*: Az államügyészségek demokratikus nevelése. J. K. 1948. évi 9–10. sz. 113. o.

⁸⁸ „A népbíróságok és a népügyészségek zavartalan működésének biztosítása tárgyában” kiadott 2590/1945. M. E. sz. r.

⁸⁹ *Névai László*: Magyar törvénykezési szervezeti jog, Bp. 1961. 235. old.

V. A népbíróságok megszervezése. – A népbíráskodás fokozatos megszüntetése

A népbíráskodás eddig érintett néhány kérdésének áttekintése után a továbbiakban vessünk egy rövid pillantást arra az útra, amely az Alaprendelet papírjától a gyakorlati megvalósulásig, a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonásának tényleges megindulásáig vezetett.

A népbíráskodás intézményének országos méretű kiépítése, működésük megindítása nem volt könnyű feladat, komoly erőpróbát jelentett az alig néhány hónapja megszületett új, demokratikus magyar állam szervei és a demokratikus pártok részére egyaránt. Épp csak utalásszerűen mutathatunk itt rá azokra a nehézségekre, illetve ezeknek is csupán egy részére, amelyek az ország akkori helyzetéből adódtak. A háború, a faszizmus elleni fegyveres felszabadító harc még folyt; az első hónapokban rendszeres vasúti közlekedés nem indulhatott meg. Az Igazságügyminisztérium akkori, rendkívül csekély létszámú apparátusának és a budapesti népbíróságnak a kiküldöttei egy-két régi, megviselt gépkocsival, majd a Szövetséges Ellenőrző Bizottság által a magyar kormány kérése folytán rendelkezésre bocsátott kis, kétszemélyes repülőgépeken is igyekeztek eljutni a már felszabadult s a fokozatosan felszabaduló országrészekben a törvényszéki székhelyekre,⁹⁰ hogy biztosítsák a népbíróságok felállításának elemi szakmai feltételeit: kiválogassák a horthysta bírói karból, a helyi Nemzeti Bizottságok segítségére támaszkodva, a demokratikus Magyarország felállítandó népbírói tanácsainak vezetésére alkalmasnak és hajlandónak mutakozó szakbírakat s antifasiszta jogászokat kutassanak fel a népügyész feladatkör ellátására. Az országszerte lényegében még akkor alakuló, illetve újjászerveződő politikai pártok helyi szerveinek is nem egy helyen komoly gondokat okozott a politikailag és emberileg megfelelő népbírák delegálása.

A nyomozati apparátus vonatkozásában sem volt kedvezőbb a helyzet. Az alig megalakult helyi jellegű rendészeti szervek⁹¹ (polgárőrség, népőrség, községi rendőrség) gyakorlatlansága, de sokszor az egyébként sem megfelelő személyi összetétele⁹² stb. miatt is akadozva ment a háborús és népellenes bűncselekmények elkövetésével gyanúsítható személyek kézrekerítése és helyes selektálása. – Fokozta a nehézségeket, hogy a bűnelkövetők ezrei hagyták el lakóhelyüket, majd az országot is a visszavonuló fasiszta csapatokkal együtt. A felszabadult területeken maradtak közül pedig igen sokan más vidékre húzódtak, „elkeveredtek”, számítva ott az ismeretlenség védelmére. – A Debreceni Nemzeti Bizottság – mint arról a Magyar Alföld 1945. március 1-i száma hírt ad – javasolta is a kormánynak, hogy mindazok ellen, akik be nem jelentett egyént rejtegetnek, bűnpártolás miatt induljon eljárás. – Mindezeket a problémákat még tetézte a koalíciós pártokba befurakodott és a koalíción kívül rekedt anti-

⁹⁰ L. Major Ákos, i.m. 376. o., továbbá: Ítélt a nép, 1945. máj. 4. sz. 12. o.

⁹¹ L. erre *Csizmádia Andor*: A nemzeti bizottságok rendészeti tevékenysége. Rendőrségi Szemle, 1955. 322–332. l., valamint *Balázs Béla*: i.m. 91. és köv. o., továbbá *Csizmádia Andor*: A nemzeti Bizottságok állami tevékenysége, IX. fejezet [sajtó alatt]. – Megjegyezzük, hogy a Magyar Államrendőrség azonnali felállításáról intézkedő 1700/1945. M. E. sz. r. csak május 10-én jelent meg. (Magyar Közlöny 26. sz.)

⁹² Kirívó példa erre a dévaványai rendőrség akkori állapota; l. erre Z. Nagy Ferenc: Ahogy én láttam... Bp. 1965. 182–192. o.

demokratikus erők korán meginduló fasiszta-mentő tevékenysége, amellyel a bűnösök feljelentését, az ellenük való tanúskodást, a bizonyítékok beszerzését stb. minden módon akadályozni igyekeztek.

A népbíróságok működésének megindulása és kibontakozása tehát eléggé vontatottan haladt. Magán a kormányszékhelyen is hosszú hetek teltek el a népbíráskodásról szóló rendelet hatályba lépésétől a népbíróság első tárgyalási napjáig, március 29-ig, amikor először hangzott el Debrecenben,⁹³ a Déry Múzeum előadótermének emelvényéről: „A magyar nép nevében!” – Most már egymásra kezdték meg ítélező tevékenységüket a többi népbíróságok is.

Ki kell emelnünk, hogy a munkásosztály fellegvárában, Budapesten jóval kedvezőbb volt a helyzet. A budapesti népbíróság – a kormányrendeletnek megfelelően átszervezve – március 6-án már ismét ítélezett, elsőnek 3 nyilas terrorista bűnügyében.⁹⁴ A szegedi népbíróság első ízben március 14-én hozott ítéletet.⁹⁵

Március végén megalakult a Népbíróságok Országos Tanácsa is. Az igazságügyminiszter a március 29-i minisztertanácson bejelentette, hogy a pártok részéről megtörtént a bíródelegálás a NOT-ba, s hogy az egyik tagnak a miniszter megbízást adott a tanács vezetésére. A minisztertanács ugyanekkor az igazságügyminiszter javaslatára kinevezte az első népfőügyészt.⁹⁶ – Jellemző egyébként az akkori állapotokra, hogy – a Néplap április 12-i híradása szerint – az új népfőügyészt rövidesen fel kellett függeszteni, mert igazolása során az a gyanú merült fel, hogy korábban Pesten, a Sztójay-kormány propagandaminisztériumának volt előadója. –

Természetesen nem tekinthetjük feladatunknak, hogy e kis tanulmány keretében megkíséreljük nyomon követni az ország 24 városában⁹⁷ megszervezett és összesen mintegy 50-60 tanáccsal⁹⁸ működő népbíróságok, valamint a NOT munkáját, ítélezési gyakorlatát s foglalkozzunk akár csak a legsúlyosabb háborús és népellenes bűnösök: Bárdossy, Imrédy, Jaross, Endre, Baky, Feketealmi-Czeidner, Szálasi, Rajniss és a többiek ellen lefolytatott perekkel. – A népbíráskodás kezdeti lépéseinek vázlatos bemutatása után rá kell térnünk – egészen röviden – a *népbíróságok megszüntetésének* kérdésére.

A népbíróságok és a népügyészségek legnagyobb részét, minthogy az eléjük kerülő ügyek száma mindinkább csökkent, az 1947: XXXIV. tc. II. §-ában kapott felhatalmazás alapján az igazságügyminiszter 1948-49-ben fokozatosan megszüntette. Már korábban, 1946. október 4-én elsőként Esztergomban fejeződött be a népbíróságok ítélezése.⁹⁹ Végül pedig, 1950. január, illetve április elsejével

⁹³ Néplap, 1945. márc. 30. sz.

⁹⁴ Szabadság, 1945. márc. 7. sz.

⁹⁵ Délmagyarország, 1945. márc. 17. sz.

⁹⁶ Néplap, 1945. márc. 30. sz.

⁹⁷ Az alábbi 24 városban működtek népbíróságok: Baja, Balassagyarmat, Budapest, Debrecen, Eger, Esztergom, Győr, Gyula, Kalocsa, Kaposvár, Kecskemét, Miskolc, Nagykanizsa, Nyíregyháza, Pécs, Sátoraljújhely, Sopron, Szeged, Szekszárd, Székesfehérvár, Szolnok, Szombathely, Veszprém és Zalaegerszeg. (Magyar Statisztikai Zsebkönyv XV. évf. Bp. 1948. 274. o.) Ezenkívül Makón és Hódmezővásárhelyen működött egy ideig népbírói kirendeltség.

⁹⁸ L. Szűcs János, i.m. 4. o.

⁹⁹ A 11 660/1946. M. E. sz. r. [Magyar Közlöny 230. sz.] Esztergom vm. területére a budapesti népbíróság illetékességét terjeszti ki.

megszüntetésre került a legtovább működő népbíróság, a budapesti és a szegedi is. A NOT a szegedi népbírósággal egyidejűleg szűnt meg. – A népbíróságok hatásköre fokozatosan átszállt a rendes bíróságokra, a népügyészségek feladatait pedig az államügyészségek vették át.¹⁰⁰

VI. A népbíróságok működésének eredményei

Ha túlzásnak lehet is tekintenünk a Szociáldemokrata Párt szónokának a Nemzetgyűlésben 1945 őszén elhangzott azt a véleményét, amely szerint a népbíróságokról szóló törvény felér a földreform törvénnyel, mert éppen olyan súlyos csapást jelent a magyar nép igazságszolgáltatásának működésének jelentőségét talista jogrendszerre,¹⁰¹ hiba volna a népbíráltságában, amelyben egyébként a lebecsülni. Kádár János nemzetgyűlési felszólalásában, amelyben egyébként a népbíróságok ítélezésének hibáit keményen megbírálta, joggal szögezte le, hogy „demokráciánk komoly eredményei között van kétségtelenül a népbíróságok felállítása is”.¹⁰²

Minden tömeges felelősségre vonásnak természetesen vannak fogyatékos-ságai, mindkét irányban akadnak túlzások, hibák. Nálunk sem volt ez másként. De a két tűz között, mind a haladás, mind a reakció oldaláról felhangzó sorozatos támadások, bírálatok közepette mintegy öt éven át működő magyar népbíróságok, legalább oly mértékben, mint a többi népi demokráciák hasonló rendeltetésű szervei, alapjában véve teljesítették feladatukat.

Úgy hisszük, ezt a nézetünket az alábbi számadatok is megerősítik. Az Igazságügyminisztérium irattárában, valamint az Országos Levéltárban talált népbírósági ügyforgalmi kimutatások összesítése alapján megállapítottuk, hogy a népbíróságok előtt 1949. január hó 31-ig összesen mintegy 45 687 ügyben indult eljárás. Ezek közül, a megjelölt időpontig, 41 516 ügyet fejeztek be, 4171 ügy pedig még folyamatban volt. Marasztaló ítéletet 20 380 ügyben 22 642 személy ellen hoztak, míg felmentő ítélet 10 930 ügyben született. Egyéb módon befejezést nyert 10 206 ügy. – Ami a kiszabott büntetéseket illeti: szabadságvesztésre ítélték 22 228 főt; ezek közül börtönt, illetve fegyházat 20 020 személy kapott, kényszermunkát 2208 vádlottra szabtak ki. 414 személyt sújtottak halálbüntetéssel,

¹⁰⁰ A népbíróságok megszüntetéséről rendelkező főbb jogszabályok: 3800/1948. (I. 14.) I. M. sz. rend. egyszerre 14 népbíróságot és népügyészséget szüntetett meg; 88 100/1948. (VIII. 26.) I. M. sz. rend. a kaposvári, 108 672/1948. (X. 6.) I. M. a kecskeméti, 113 900/1948. (X. 15.) I. M. sz. rend. a szombathelyi, 4100/1949. (I. 16.) I. M. sz. rendelet a miskolci, a 4281/1949. (X. 15.) M. T. sz. r. a budapesti, a 4312/1949. (XI. 12.) M. T. sz. r. 13. § pedig a szegedi népbíróság megszüntetéséről rendelkezik. Ez utóbbi jogszabály értelmében a népbíróságok hatásköre a táblaszékhelyi megyei bíróságok büntető tanácsaira száll át, a népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről szóló 1949: XI. tv. 100. § (4) bek. alapján. – A 4021/1949. (V. 7.) Korm. sz. illetve a 40 500/1949. (V. 21.) I. M. sz. r. a népügyészségek feladatkörét az államügyészség hatáskörébe utalja. Végül az 1950: 46. tvr. 9. §-a értelmében a népek békéje és a demokratikus államrend ellen irányuló, valamint az 1945: VII. tv.-ben meghatározott büntettek a megyei bíróság hatáskörébe kerülnek.

¹⁰¹ Szamai Lajos (SZDP) felszólalása az 1945. szept. 11. ülésen. Id. Ngy. N. II. 92. o.

¹⁰² Id. Ngy. N. II. 89. o.

ebből – a jelzett időpontig – 180-at hajtottak végre. Vagyonelkobzást 4451 esetben mondott ki a népbíróság.¹⁰³

A NOT működésére vonatkozóan pontos, számszerű adatokat az 1948. december hó 31-ig terjedő időre sikerült ez ideig felkutatnunk. Ezek szerint a NOT-hoz a fenti időpontig 19 053 ügy érkezett; ezek közül 14 812 került befejezésre, 4241 ügy folyamatban maradt. A fellebbviteli fórum 5264 személyt ítélt szabadságvesztésre, 118 halálbüntetést szabott ki, felmentő ítéletet pedig 1399 esetben hozott. Egyéb módon 8031 ügyet fejezett be. Az elsőbíróságénál enyhébb büntetést kiszabó ítélettel 3142, súlyosbítással 1431 esetben találkozunk. A NOT 956 semmisségi panaszt elutasított, 463 ügyben pedig megsemmisítő és új eljárást rendelő végzést hozott.¹⁰⁴

Ha a fenti, alig 4 évre kiterjedő adatokon kívül azt is tekintetbe vesszük, hogy – mint fentebb arról említés történt – a tömeggyilkosok és más fasiszta gonosztevők legnagyobb része a náci hadsereggel együtt elhagyta az országot, Nyugatra szökött és ezek közül – a háborús bűnösök egy részének kivételével – igen kevesen kerültek a magyar hatóságok kezére, még világosabb képet nyerhetünk a magyar népbíróságok működésének méreteiről és eredményeiről.

Összehasonlításként talán nem lesz érdektelen vázolni a hazánkénál több mint ötször nagyobb lakosságú Német Szövetségi Köztársaság Igazságügyminisztériumának idevonatkozó adatait. Ezek szerint Nyugat-Németországban – nem 4 év alatt, mint amely időszakra az ismertetett magyarországi statisztika szól, hanem 1964. január 1-ig, tehát közel két évtized folyamán – náci és háborús bűncselekmény miatt összesen 12 457 személy ellen emeltek vádat. Ezek közül 5234-et ítélték el jogerősen. Életfogytiglani fegyházat mindössze 71, halálbüntetést pedig 9 (kilenc!) esetben mondtak ki. A vádlottak nagy része rendkívül alacsony, a cselekmény súlyával arányban nem álló időtartamú szabadságvesztést, illetve pénzbüntetést kapott.¹⁰⁵ De ezeknek az ítéleteknek sem került végrehajtásra még a fele sem.¹⁰⁶

Nyugatnémet statisztikusok számításai szerint a Szövetségi Köztársaság területén még legalább negyven-ötven ezer olyan fasiszta bűnöző él, akiket a mai napig sem állítottak bíróság elé. Ezeket az elemeket akarták a közelmúltban a bonni revansisták – a nácizmus több millió áldozata emlékének megsértésével,

¹⁰³ A közölt adatok annyiban nem teljesek, hogy három népbíróság (Kaposvár, Kecskemét, Szombathely) összesített adatai, illetve rendszeres havi jelentései csak 1948. márc. 31-ig voltak megtalálhatók [I. M. Irattár, Ta 5881/47. sz. rendezetlen iratkötegek]. Minthogy azonban ezek a bíróságok néhány hónap múlva megszűntek, hiányzó adataik az összképet igen kevésbé befolyásolják. Az 1949. január 31 utáni időszakra vonatkozó adatok összeállítása további alapos levéltári kutatás útján remélhető. – Végül hangsúlyozzuk, hogy a tanulmányban közölt adatok az ú.n. rendes népbírósági tanácsok működésére vonatkoznak s nem tartalmazzák az 1946: VII. tv-be ütköző cselekményeket elbíráló külön tanácsok (az ú.n. ötöstanácsok) munkájának adatait.

¹⁰⁴ A NOT általunk közölt ügyforgalmi adatai az I. M. Irattár, Ta 5881/47. sz. iratkötegekben található meg. [13825/1949. sz.] – A NOT 1949. január 1. – 1950. márc. 31-ig, megszűnéséig terjedő időszakára sem irattári, sem levéltári megbízható dokumentációs anyagot ezideig nem találtunk. – Major Ákos nem dokumentált és részletezés nélküli közlése szerint (I. Major: i. m. 570. o.) a NOT egész működése folyamán összesen 23167 ügyben hozott határozatot.

¹⁰⁵ Zahlen und Tatsachen. Neue Justiz, 1965. 4. sz. 111. o. – Ugyanitt I. az NDK adatait: 12 807 elítélt; ebből 5088 a három évet meghaladó szabadságvesztés, 231 életfogytiglani fegyház és 118 halálos ítélet.

¹⁰⁶ Népszabadság, 1965. jan. 21. sz.

a humanizmus, a jog és az erkölcsi elvek kigúnyolásával – véglegesen mentesíteni a felelősségre vonásnak még a lehetőségétől is, az elévülés tervezett ki-mondása útján.¹⁰⁷

A magyar népbíróságok addigi működését értékelve már 1947 decemberében megállapította a törvény indokolása: „A népbíróságok a háborús és népellenes bűnösök nagy részét már felelősségre vonták, így azt a célt, amelyet . . . az elkövetett bűnök megtorlása tekintetében el kellett érniök, jelentős mértékben el is érték”.¹⁰⁸ S ami nem kevésbé lényeges: a népbírósági eljárások „széles rendeket vágtak a nagybirtokosok, a németeket támogató bankárok, gyárosok, a szétzúvagtak a nagybirtokosok, a németeket támogató bankárok, gyárosok, a szétzúzott államapparátus és hadsereg tagjai, a megdöntött rendszer ideológusai között . . . s a jobboldali erők olyan meggyengítését eredményezték, ami el nem hanyagolható tényező volt a későbbi harcokban”.¹⁰⁹

Nincs terünk annak a sokoldalú hatásnak részletes elemzésére, amelyet népbíróságaink ítélezése – sok ezer reakciós és fasiszta bűnözőnek a társadalomból való átmeneti, vagy, az emberiség javíthatatlan ellenségei esetében, végleges kirekesztésével, a fasiszta eszmékkel kisebb-nagyobb mértékben fertőzött tömegek átnevelése terén, az új, demokratikus rend védelme útján stb. – az ország belső fejlődésére gyakorolt. Csupán arra kívánjuk még felhívni a figyelmet, hogy a népbíróságok munkájának eredményei elősegítették felszabadult hazánk nemzetközi helyzetének megszilárdítását, növelték a bizalmat a nemzetközi színpadra ekkor lépő új magyar állam iránt. Népbíróságaink ítélezése ugyanis meggyőzően dokumentálta a külföld, elsősorban a szomszédos államok népei előtt, hogy a népi demokratikus fejlődés útjára tért magyar állam őszintén, véglegesen és gyökeresen szakított a régi, reakciós és fasiszta rendszerek gyűlöletes politikájával.¹¹⁰

Befejezésül ismételtén alá kívánjuk húzni, hogy – noha a népbíróságok intézménye a magyar népi demokrácia történelmi előzményeiből és sajátos viszonyai- ból sarjadt ki, egyszersmind azonban, amint az munkánk bevezető fejtegetéseiből is kiviláglik, belekapcsolódott, mintegy részévé vált annak a sok országra kiterjedő, nemzetközi méretű mozgalomnak, amelyet a béke- és szabadságszerető népek indítottak a faszizmus és a II. világháború bűnöseinek felelősségre vonására, a fasiszta fertőzés felszámolására és a fertőzött népek, illetve néprétegek felvilágosítására, átnevelésére. Népbíráskodásunk alapelvei a nagy nürnbergi per vádlói által kifejtett elvekkel is összhangban állanak.¹¹¹

¹⁰⁷ Népszabadság, i. sz. – Az elévülésre I. Márkus Ferenc: A háborús és népellenes bűntettek elévülése és a nemzetközi jog. J. K. 1965. 1–2. sz.

¹⁰⁸ Az 1947: XXXIV. tc. indokolása.

¹⁰⁹ Király Tibor hozzászólása Eörsi Gyula: A magyar jog fejlődésének elvi kérdései népi demokráciánk első tíz évében c. előadásához. Az ELTE Évkönyve, 1955. 530. o.

¹¹⁰ Vö. Kovács Kálmán nemzetgyűlési előadói beszéde, Id. Ngy. N. II. 89. o.

¹¹¹ Szalai Sándor. Ítélt a magyar nép! A magyar háborús bűnperek tanulságai, Bp. 1946.